

УДК 37.015(091)

І.В. ТАМОЖСЬКА,
*кандидат педагогічних наук,
викладач Харківського державного автотранспортного коледжу*

ПРИВАТ-ДОЦЕНТИ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК (1901–1917 рр.)

У статті здійснено ретроспективний аналіз науково-дослідної та педагогічної діяльності приват-доцентів на медичному факультеті Новоросійського університету в період 1901–1917 рр. Акцентовано увагу на зростанні ролі приват-доцентів в науково-педагогічній діяльності Новоросійського університету. Підкреслено, що наукові відрядження до вищих навчальних закладів та освітніх установ Західної Європи сприяли підвищенню освітнього, методичного та наукового рівня підготовки приват-доцентів.

Ключові слова: Новоросійський університет, медичний факультет, науково-педагогічна діяльність, професійний розвиток, приват-доценти.

Постановка проблеми. Важливо вміти визначити в минулому передумови змін сучасної вітчизняної освіти, а також скористатися кращими історико-педагогічними здобутками задля запобігання повторення допущених помилок. Висвітлення науково-педагогічної діяльності приват-доцентів Новоросійського університету в період 1901–1917 рр. дасть можливість зробити висновок про життєздатність інституту приват-доцентури. Необхідно при цьому врахувати сучасні реалії в оновленні професорсько-викладацького складу.

Аналіз останніх досліджень. Особливості науково-педагогічної діяльності приват-доцентів вітчизняних університетів другої половини XIX – початку XX ст. досліджували М.В. Грибовський, І.С. Даценко, С.М. Куліш, І.В. Пискунов, Т.М. Попова, Г.О. Шарібжанова та інші вчені. В історико-педагогічних працях дослідників висвітлено питання процедури обіймання посади приват-доцента, законодавчого забезпечення роботи приват-доцентів, статусу приват-доцентів у різних університетах і відносини із професурою, кількісного складу приват-доцентів.

Метою статті є висвітлення науково-педагогічної діяльності приват-доцентів Новоросійського університету на кафедрах медичного факультету.

Виклад основного матеріалу. 25 листопада 1892 р. за ініціативою декана медичного факультету професора В.В. Подвисоцького до Новоросійського університету на кафедру оперативної хірургії було запрошено з Університету Св. Володимира приват-доцента хірургічної діагностики К.М. Сапежка, який у квітні 1902 р. став екстраординарним професором. Зусиллями К.М. Сапежка була відкрита хірургічна клініка з лапаротомною операційною. За власні кошти К.М. Сапежка придбав багатофункціональний операційний стіл, а також вітражі, піаніно та інші речі. Брав участь у створенні Патологоанатомічного музею.

9 листопада 1901 р. декан медичного факультету доповідав ученій раді свої міркування щодо заміщення кафедри гістології та ембріології. В.В. Подвисоцький звернув увагу на захищену докторську дисертацію «Строение поджелудочной железы» колишнім своїм учнем О.Ф. Маньковським. Він визнав її закінченою науковою працею, що має внутрішню єдність змісту, містить нові наукові результати та положення. 33-річний випускник Університету Св. Володимира мав значний досвід боротьби з холерою в Бесарабії, а також досвід

роботи земським лікарем. З 1897 р. О.Ф. Маньковський був прозектором кафедри загальної патології Університету Св. Володимира, секретарем журналу «Русский архив патологии, клинической медицины и бактериологии» (редактором цього видання був В.В. Подвисоцький). До 1901 р. опублікував 14 наукових праць [1, а. 216–217 зв.].

Зайнявши кафедру гістології та ембріології, О.Ф. Маньковський домігся, щоб гістологію викладали студентам не з II, а з I курсу, що дало можливість збільшити кількість навчальних годин на вивчення цієї дисципліни. О.Ф. Маньковський закупив медичні прилади та мікроскопи для Новоросійського університету на фабриці Цейса в Йені з розстрочкою виплати, оскільки Міністерство народної освіти не виділило кошти на це. У гістологічній лабораторії задіяли 14 кімнат для улаштування затемнення для демонстрації на лекційних заняттях світлин. Улітку 1903 р. О.Ф. Маньковський ознайомився з організацією роботи гістологічних лабораторій в 11 містах Західної Європи. Став ініціатором організації Ембріологічного музею [2, с. 98–105].

На кафедрі приватної патології і терапії виявили бажання працювати приват-доцент Університету Св. Володимира Ф.Г. Яновський та екстраординарний професор К. Вагнер. Науковці були досвідченими клініцистами, до того ж Ф. Г. Яновський володів бактеріологічним методом наукового дослідження. Ректор Новоросійського університету Ф.М. Шведов рекомендував взяти на кафедрі Ф.Г. Яновського, аргументуючи свій вибір тим, що К. Вагнер багато часу приділяє лікарській практиці [3, а. 530–539 зв.].

Наприкінці XIX ст. розпочалася науково-педагогічна діяльність М.Ф. Гамалія. У 1886 р. він був відряджений до Парижа, де працював із відомим ученим Луї Пастером, вивчав щеплення проти сказу. Разом з І.І. Мечниковим заснували Одеську бактеріологічну станцію. Уперше впровадив у Російській імперії вакцинацію населення проти сказу. Займався вивченням таких захворювань, як холера, чума та інші. У 1888 р. М. Ф. Гамалія відкрив холероподібний пташиний вібріон. Рекомендував вакцину для запобігання холері та запропонував методи лікування цього захворювання. У 1892 р. М.Ф. Гамалія захистив докторську дисертацію «Етіологія холери з точки зору експериментальної патології». У цьому ж році відкрив явище спонтанного розчинення мікробів. А в 1899 р. в Одесі під його керівництвом було створено Бактеріологічний інститут. З листопада 1903 р. М.Ф. Гамалія як приватний викладач читав лекції в приміщенні медичного факультету, практику проводив у власному Бактеріологічному інституті (був заможною людиною). Щоб надати йому посаду приват-доцента, 30 професорам було доручено проаналізувати 22 його наукові праці. Наприклад, Д.П. Кишенський вивчав 10 наукових праць, М.Б. Блауберг – 1 наукову працю. Хоча науковці одержали праці ще в листопаді 1903 р., однак до початку грудня 1905 р. шестеро професорів не надали свої рецензії. Тому тільки в лютому 1906 р. М.Ф. Гамалія зміг прочитати дві пробні лекції: «Значение бактериологии для общей патологии» та «Влияние введения в кровь бактерий и токсинов на кровь и кровообращение». Лекційний матеріал містив інформацію про результати проведених ним наукових досліджень. Більшість професорів надали схвальну оцінку науковим працям М.Ф. Гамалії. В архівних матеріалах «О Приват-доцентах (частных)» є запис одного з професорів (його підпис нерозбірливий), де йдеться про те, що наукові праці М.Ф. Гамалії написані «живо и интересно, в критической оценке вопросов виден тонкий специалист». 18 травня 1906 р. науковець офіційно став приват-доцентом Новоросійського університету. Про проведення М.Ф. Гамалією 7 листопада 1906 р. вступної лекції «Человек и бактерия в борьбе за жизнь» було повідомлено 17 професорів медичного факультету [4, а. 1–20, 21–21 зв., 30–44 зв.].

8 травня 1907 р. ректор Новоросійського університету І.М. Занчевський звелів декану медичного факультету подати списки приват-доцентів, які не одержували винагороди, а також тих, які читали обов'язкові та необов'язкові навчальні курси. З'ясувалося, що Л.О. Тарасевич мав педагогічне навантаження, що перевищувало професорське (10 год щотижня), а саме: обов'язковий курс «Загальна патологія» (4 год), «Бактеріологія» (4 год) і практичні заняття з бактеріології (2 год). М.М. Зеленецький викладав такі дисципліни: «Визначення рослин» (2 год щотижня), «Загальний курс ботаніки» (6 год щотижня). О.О. Дьошин читав обов'язковий курс «Хірургічна патологія» (4 год), М.Ф. Гамалія – необов'язковий курс «Загальна патологія інфекцій» (2 год) з практичними заняттями (2 год), Ч.І. Хенцинський – необов'язкові спецкурси: «Патолого-анатомічна казуїстика» (2 год), «Техніка патологоана-

томічних розтинів» (2 год), «Діагностика в хірургії» (2 год) та інші. Отже, необов'язкових навчальних курсів приват-доцентами читалося на медичному факультеті Новоросійського університету значно більше, ніж обов'язкових [5, а. 3–5].

У 1908 р. на кафедрі приватної патології і терапії Новоросійського університету претендували троє приват-доцентів: С.С. Груздев (Військово-медична академія), К.І. Коровицький (ординатор терапевтичної клініки Університету Св. Володимира) та Л.І. Усков (кафедра внутрішніх хвороб Новоросійського університету). Сім професорів медичного факультету надали перевагу кандидатурі С.С. Груздева – учню С.П. Боткіна та В.О. Монасеїна, який з 1904 р. був приват-доцентом Військово-медичної академії з діагностики та клініки внутрішніх хвороб. Утім з 1909 р. С.С. Груздев став на службу до Харківського університету, а з 1913 р. був призначений у Новоросійському університеті завідуючим кафедрою факультетської терапевтичної клініки. Кафедру приватної патології і терапії займає К.І. Коровицький, який у 1914 р. стає професором. Він займається спектрофотометрією крові хворих, проблемами діагностики та лікування ревматизму. Л.І. Усков у Новоросійському університеті був зарахований на кафедру госпітальної терапії [6, с. 20–22].

За ініціативою професора М.Б. Блауберга приват-доцентом кафедри фармації та фармакогнозії став випускник Дерптського університету А.М. Кангер. 18 листопада 1910 р. він провів пробу лекцію «Судебно-химическое открытие пикриновой и хрилофоловой кислот». На той час він мав 5 наукових праць. М.Б. Блауберг зазначив, що А.М. Кангер прекрасно засвоїв фармацевтику, активно займався підготовкою лабораторних праць для слухачів Фармацевтичного інституту. У вересні 1912 р. А.М. Кангера було призначено ректором Хіміко-фармацевтичного університету [7, а. 11–16 зв., 20–20 зв.].

Приват-доцент Новоросійського університету В.Д. Брант відвідав під час відрядження до Німеччини 9 гінекологічних і хірургічних клінік. В університетській жіночій клініці в Шаріте, яку з 1910 р. очолював професор Е. Бумм (президент Німецького товариства гінекологів), він прослухав лекції з цистоскопії, акушерства та гінекології. Вразили його лекції професора хірургії Г. Кютнера в м. Бреслау (м. Вроцлав) – жива бесіда, що подобалася студентам [8, с. 54–76]. Після повернення з відрядження В.Д. Брант перейшов до Санкт-Петербурзького повивально-гінекологічного інституту й навесні 1912 р. балотувався на кафедру акушерства й гінекології Миколаївського університету в Саратові.

Закордонні відрядження залишалися важливим напрямом підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів Новоросійського університету. Деякі приват-доценти цього університету перебували в навчальних закладах Західної Європи значно довше звичних 2 років. Наприклад, приват-доцент М.О. Шульгін, поглиблюючи свої знання з біології, провів в університетах Австро-Угорщини й Німеччини 10 років. У Єнському університеті йому було присуджено ступінь доктора філософії і доктора зоології, у Гейдельберзькому – доктора медицини. Зоолог Я.М. Лебединський (в 1891–1903 рр. був штатним приват-доцентом) з 1898 до 1915 рр. перебував за кордоном 11 разів (під час вакацій). Улітку 1913 р. були в закордонних відрядженнях 23 професори і 13 приват-доцентів та лаборантів Новоросійського університету [9, с. 14, 23–26].

В 1912 р. медичний факультет Новоросійського університету, як і аналогічні факультети Військово-медичної академії, Харківського та Київського університетів, брав участь у формуванні медичного факультету Саратовського університету. Усього там балотувалося на 6 кафедр 16 осіб, зокрема колишній ординарний професор кафедри дитячих хвороб В.П. Якубович, приват-доценти Б.О. Дробний і К.О. Юдін, професор М.М. Попов, колишній приват-доцент В.І. Руднев. У результаті балотування К.О. Юдін (з 1911 р. був приват-доцентом кафедри очних хвороб з клінікою) з 1 липня 1912 р. очолив аналогічну кафедру Саратовського університету. Він мав багатий досвід лікаря-офтальмолога, більше 4 років працював земським лікарем у Рязанській і Тульській губерніях, в 1903 р. відвідав офтальмологічні лікарні в Берліні та Парижі. Потім зайняв посаду ординатора офтальмологічної клініки Новоросійського університету, водночас був ординатором міської офтальмологічної лікарні Одеси. Щоденно приймав до 100 хворих, провів до тисячі операцій, з 1911 р. став секретарем журналу «Вестник офтальмологии». З 1908 р. К.О. Юдін – секретар Офтальмологічного товариства. В ІХ–Х семестрах (з весни 1911 р.) проводив для студентів заняття з оперативної офтальмології з практикою на трупах, був автором 16 наукових праць. Професор В.П. Філатов уважав К.О. Юдіна вмілим діагностом, прекрасним очним хірургом.

А.О. Сапегін займався дослідженням питань з цитології та генетичних основ спадковості. В опануванні нових знань значну роль відіграли особисті контакти з берлінським генетиком Е. Бауром, пражським цитологом і генетиком Б. Немецем. Результатом досліджень став підручник «Законы наследственности как основа сельскохозяйственных растений», опублікований в 1912 р. А.О. Сапегін читав у Новоросійському університеті навчальний курс «Законы спадковості і методика відбору сільськогосподарських рослин» (пізніше його назвали по-іншому – «Генетика і селекція»), проводив практичні заняття з цитологічних основ спадковості. У 1914 р. у Санкт-Петербурзькому університеті він захистив докторську дисертацію «Исследование наследственности пластид». Одним із перших у Російській імперії провів штучні схрещення з метою селекції. Приват-доцент Санкт-Петербурзького університету Ю.О. Філіпченко першу лекцію «Учение о наследственности и эволюция» провів у Новоросійському університеті 18 вересня 1913 р. [10].

22 травня 1914 р. понадштатний ординатор центральної лабораторії медичного факультету М.Б. Станішевська прочитала першу пробну лекцію «О современных способах предохранения и лечения брюшного тифа». Від другої лекції її звільнили, надавши статус приват-доцента кафедри приватної патології і терапії. Вона була першою жінкою, яка захистила докторську дисертацію (тема наукової роботи – «Патологоанатомические изменения костного мозга при инфекционных болезнях»). Це вплинуло на рішення факультету перевести її на кафедру інфекційних хвороб. В 1915 р. М.Б. Станішевська читала дисципліну «Семіотика внутрішніх хвороб» для студентів III і IV курсів (з 18⁰⁰ до 20⁰⁰), що була необов'язковою для відвідування. Деякий час вона виконувала обов'язки університетського лікаря, але за цю роботу їй не було встановлено оплати. М.Б. Станішевська стояла біля витоків патогенетичного напрямку у вивченні інфекційних хвороб [11, а. 84, 93; 12, а. 7, 9].

Серед інших науковців вирізнявся високою ерудицією та освіченістю приват-доцент Новоросійського та Московського університетів Л.О. Тарасевич. Він читав навчальні курси «Бактеріологія» (2 год щотижня) та «Загальна патологія» (4 год щотижня), вів практичні заняття (6 год щотижня); викладав дисципліну «Епізоотологія». У 1907 р. керував науковою роботою студентів, проводив велику кількість публічних лекцій. Був делегований на Х Пироговський з'їзд, на якому проголосив доповідь «Про голодування». У Києві (1907 р.) вийшов його підручник «Общая патология (введение в изучение физиологии больного человека)». Л.О. Тарасевич був призначений опонентом при захисті докторської дисертації В.К. Стефанського «Кислотоупорные бактерии». Виступав із доповіддю на з'їзді лікарів Волині. Утім 2 травня 1907 р. на кафедрі загальної патології Новоросійського університету науковця не балотували. Причиною прийняття такого рішення послужив той факт, що більшість професорів не сприймали його політичних поглядів.

Л.О. Тарасевич редагував тритомну колективну наукову працю «Медицинская микробиология» (1912–1915 рр.). Його внесок у вирішення проблем епідеміології холери, черевного та висипного тифу, малярії, дизентерії та туберкульозу загальновідомий, як і його зусилля з масової вакцинації населення, були вагомими [13, с. 67].

На медичному факультеті Новоросійського університету станом на 1915 р. 17 приват-доцентів були докторами медицини, лише А.М. Кангер – магістром фармації і фармакогнозії, тоді як на фізико-математичному факультеті з 25 приват-доцентів 12 були лише магістрантами, а 4 мали докторські дипломи. На історико-філологічному факультеті було 9 приват-доцентів, на юридичному – 4 приват-доценти. Перша світова війна внесла певні корективи в діяльність приват-доцентів. М.О. Куковеров із кафедри хірургічної патології і терапії став лікарем в офіцерському шпиталі, створеному на базі університетської клініки, Г.Я. Точидловський – членом комісії, що розробляла заходи боротьби з отруйними газами. О.Ю. Коншин разом із двома асистентами та викладачем Комерційного училища займався випробуваннями протигазів. В.М. Новіков читав навчальний курс «Військово-польова хірургія з операціями на трупах» (2 год щотижня) для студентів V курсу за програмою, затвердженою Міністерством народної освіти. Приват-доценти Ф.Ф. Селіванов і М.С. Цонев вивчали технологію виробництва уротропіну.

Приват-доценти В.М. Новіков та А.П. Самарін читали на медичному факультеті студентам III курсу паралельні курси з оперативної хірургії. Їх відвідувало в 1917 р. майже 500 студентів. Крім того, А.П. Самарін проводив лекції з оториноларингології. Підвищилася опла-

та річної навчальної години викладачам Новоросійського університету до 300 карбованців, але спостерігалось зменшення бюджетних видатків та інфляційні процеси, що не покращувало їхнього матеріального становища. У Новоросійському університеті не було надруковано огляду викладання та розподілу лекцій на 1917/1918 навчальний рік, а використовувалась попередній – за 1916/1917 рік, куди було внесено доповнення та зроблено виправлення [14, а. 5–10 зв., 19–28, 68–70].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним джерелом заповнення вакансій Новоросійського університету в період 1901–1917 рр. став інститут приват-доцентури. Приват-доценти надали неабиякий інформаційно-науковий імпульс навчальному процесу на медичному факультеті.

Список використаних джерел

1. О выплате вознаграждения приват-доцентам // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 151, спр. 201. – 253 арк.
2. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1903 год. Составлен по поручению Совета университета орд. профессором Н.Е. Казанским. – Одесса: «Экономическая» тип., 1904. – 191 с.
3. О замещении вакантных кафедр // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 151, спр. 158. – 543 арк.
4. О Приват-доцентах (частных) // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 185. – 68 арк.
5. О приват-доцентах // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 227. – 85 арк.
6. Левашов В. Рекомендации на кафедру частной патологии и терапии / В. Левашов, А. Щербakov // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1908. – Т. 111. – С. 19–26.
7. О Приват-доцентах // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 344. – 327 арк.
8. Отчет приват-доцента В. Д. Бранта о научной заграничной командировке // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1911. – Вып. IV. – С. 53–85.
9. Урсу Д.П. Одесса в европейском научном и культурном пространстве (XIX–XX вв.). Документальные очерки / Д.П. Урсу. – Одесса: Апрель, 2014. – 272 с.
10. Тоцький В.М. Генетика в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова (1865–2005) / В.М. Тоцький, Т.П. Бланковська, Н.П. Гандірук. – Одеса: Астропринт, 2005. – 71 с.
11. О соискании степени Приват-доцента // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 537. – 123 арк.
12. Вознаграждение Приват-доцентов // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 544. – 38 арк.
13. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1915 г. – Одесса: Техник, 1916. – 439 с.
14. Обзорение преподавания и распределения лекций // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 599. – 71 арк.

References

1. *O vyplate voznahrazhdeniia privat-dotsentam* [About paying privat-associate professors' fees]. RDIA v Sankt-Peterburhe, f. 733, list 151, case 201, 253 p. (In Russian).
2. *Otchet o sostoianii i deiatelnosti Imperatorskoho Novorossiiskoho universiteta za 1903 hod. Sostavlen po porucheniiu Soveta universiteta ord. professorom N.E. Kazanskim* (1904). [Report about state and activity of Imperial Novorossiysk University for 1903. Compiled by order of University Council by ordinary professor N.Ye. Kazanskii]. Odessa, Ekonomicheskaiia Publ., 191 p. (In Russian).
3. *O zameshchenii vakantnykh kafedr* [About filling vacancy departments]. RDIA v Sankt-Peterburhe, f. 733, list 151, case 158, 543 p. (In Russian).
4. *O Privat-dotsentakh (chastnykh)* [About privat-associate professors (private)]. DАОО, f. 45, list 18, case 185, 68 p. (In Russian).
5. *O privat-dotsentakh* [About privat-associate professors]. DАОО, f. 45, list 18, case 227, 85 p. (In Russian).
6. Levashov, V. & Shcherbakov, A. (1908). *Rekomendatsii na kafedru chastnoi patolohii i terapii* [Recommendations to the department of special pathology]. *Zapiski Imperatorskoho Novorossiiskoho universiteta* [Imperial Novorossiysk University Proceedings], vol. 111, p. 19–26 (In Russian).

7. *O Privat-dotsentakh* [About privat-associate professors]. DAOO, f. 45, list 18, case 344, 327 p. (In Russian).
8. *Otchet privat-dotsenta V.D. Branta o nauchnoi zahranichnoi komandirovke* (1911). [Report by privat-associate professor V.D. Brant about his scientific overseas trip]. *Zapiski Imperatorskoho Novorossiiskoho universiteta* [Imperial Novorossiysk University Proceedings], vol. 6, p. 53-85 (In Russian).
9. Ursu, D.P. (2014). *Odessa v evropeiskom nauchnom i kulturnom prostranstve (19-20 vv.). Dokumentalnye ocherki* [Odessa in European scientific and cultural area (19-20 centuries). Documentary outline]. Odessa, Aprel Publ., 272 p. (In Russian).
10. Totkii, V.M., Blankovska, T.P. & Handiruk, N.P. (2005) *Henetika v Odeskomu natsionalnomu universiteti imeni I.I. Mechnikova (1865-2005)* [Genetics in Odessa I. I. Mechnikov National University (1865-2005)]. Odesa, Astroprint Publ., 71 p. (In Ukrainian).
11. *O soiskanii stepeni Privat-dotsenta* [About candidacy for privat-associate professor degree]. DAOO, f. 45, list 18, case 537, 123 p. (In Russian).
12. *Voznahrashdenie Privat-dotsentov* [Privat-associate professors' awards]. DAOO, f. 45, list 18, case 544, 38 p. (In Russian).
13. *Otchet o sostoianii i deiatelnosti Imperatorskoho Novorossiiskoho universiteta za 1915 h.* (1916). [Report about state and activity of Imperial Novorossiysk University for 1915]. Odessa, Tekhnik Publ., 439 p. (In Russian).
14. *Obozrenie prepodavaniia i raspredeleniia leksii* [Review of lectures teaching and distribution]. DAOO, f. 45, list 18, case 599, 71 p. (In Russian).

В статье осуществлен ретроспективный анализ научно-исследовательской и педагогической деятельности приват-доцентов на медицинском факультете Новороссийского университета в период 1901–1917 гг. Акцентируется внимание на росте роли приват-доцентов в научно-педагогическом наследии Новороссийского университета. Подчеркнуто, что научные командировки в высшие учебные заведения и образовательные учреждения Западной Европы способствовали повышению образовательного, методического и научного уровня подготовки приват-доцентов.

Ключевые слова: Новороссийский университет, медицинский факультет, научно-педагогическая деятельность, профессиональное развитие, приват-доценты.

The retrospective analysis of the activities of scientific and pedagogic staff at the Medical School of Novorossiisk University during 1901 – 1917 is presented in the article. It is stressed that privat-associate professors played a significant role in Novorossiisk University's scientific-pedagogical work. It is stressed that scientific trips to higher educational establishments and educational institutions in Western Europe contributed to increasing educational, methodological and scientific attainment level of privat-associate professors' staff.

Key words: Novorossiisk University, medical faculty, scientific and pedagogical activities, professional development, privat-associate professors.

Одержано 7.11.2017.